

KAZNENI POSTUPAK U SAMOBORSKOM KRAJU NA PRIJELAZU IZ 18. U 19. STOLJEĆE

UVOD

Na početku istraživanja kaznenog postupka na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, zaintrigirala me činjenica da ću tragati za nečim za čim još nitko nije. Izvlačeći 'iz prašine' stare i jedva očuvane slučajeve- zapisnike samoborskog magistrata- svakog sam trenutka sve više bivala privučena novim spoznajama. Tim više što je tih autentičnih dokumenata bilo malo.

Samobor, kao slobodni kraljevski grad suočavao se s jedne strane sa surovim životom tog doba, posebno nižih staleža i s druge strane mnoštvom raznovrsnih propisa, pa i onih koji nigdje drugdje nisu zabilježeni. Život je nerijetko pisao i svoje zakone i ponašanje prema njima. Ipak, reda je moralo biti što svjedoče već požutjeli i ponekad jedva čitljivi dokumenti.

PRVI DIO

ORGANIZACIJA VLASTI U HRVATSKOJ, UGARSKOJ I AUSTRIJI NA PRIJELAZU IZ 18. U 19. STOLJEĆE

Prije razdoblja o kojem je riječ, 1556. godine, osnovano je **Dvorsko ratno vijeće**, kome su povjerene vrhovna vojna uprava i rukovođenje vojnom silom. Hrvatski i ugarski staleži njemu su se podredili 1715. godine. Osam godina nakon toga 1723. godine nastaje **Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće** kao instrument vrhovne kraljeve izvršne vlasti u Kraljevini Ugarskoj. Na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije ono počinje djelovati tek 1780. godine.

Unutar **Ugarskog namjesničkog vijeća** djelovala su 22 savjetnika (koje je kralj postavio natu funkciju iz redova prelata, magnata i plemstva), niza sekretara i drugog činovništva. Na čelu savjetnika je bio palatin, odnosno namjesnik, a ako njih nije bilo

judex curiae . U nadležnosti Vijeća bila je briga za poznavanjem, poštivanjem i izvršenjem zakona i kraljevih naloga. Ono je predlagalo kralju donošenje onih odredbi koje će tako nešto unaprijediti i razraditi. Ta mišljenja i prijedlozi kralju, kao i kraljevi nalozi davani su putem **Ugarske dvorske kancelarije**.

Kućna, dvorska i državna kancelarija (dalje: **Državna kancelarija**), koja se bavila pitanjima vanjske politike, ali i poslovima Habsburške kuće i dvora, osnovana je 1742. godine. To je tijelo kao odjel Dvorske kancelarije, osnovala Marija Terezija¹ na početku svog vladanja.

U daljnjoj reorganizaciji unutrašnje uprave Marija Terezija ukida Austrijsku i češku kancelariju 1749.godine. Na njeno mjesto je formiran **Direktorij**. U njegovom djelokrugu je bilo vođenje vladareve unutarnje politike i financijske uprave. Jedino čime se on nije bavio jest financijska uprava vojske. Vojska je spadala u nadležnost Dvorskog ratnog vijeća.

Nadležnost Direktorija proširena je četiri godine po njegovu osnutku time što mu je priključen Komercijalni direktorij. Dakle, u njegov djelokrug ušlo je i promicanje trgovine i privrede i to na području austrijskih zemalja, Hrvatske i Ugarske.

1760. godine osnovano je **Austrijsko državno vijeće** – kolegij činovnika koji su vladaru služili kao savjetnici u pojedinim pitanjima. To je Vijeće bilo sastavljeno od tri člana iz redova velikaša (koji su titulirani ministrima), te tri člana iz reda nižeg plemstva i stručnjaka koji su titulirani državnim savjetnicima.

Vijeće je davalo mišljenje o predmetima koje je vladar rješavao, izrađivalo nacrt tih rješenja, nadziralo izvršenje odluka, vodilo brigu o stalnom zadatku očuvanja poretka i mira, čuvalo religije, radilo na što boljem položaju zemljoradnje, industrije i trgovine. Bilo je savjetodavni organ, a njegova je nadležnost obuhvaćala je i područje Hrvatskog i Ugarskog kraljevstva.

Marija je Terezija 1767. godine osnovala **Kraljevsko vijeće za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju**. To je vijeće imalo identičnu namjenu i opseg nadležnosti kao i Ugarsko namjesničko vijeće u Ugarskoj. Na njegovom čelu bio je ban, a podređeno mu je bilo pet savjetnika (jedan iz redova prelata, jedan iz redova magnata i trojica iz redova

¹ Marija Terezija je vladala od 1740. do 1780. godine kad započinje vladavina njezina sina Josipa II koji će na tronu ostati deset godina (do 1790. godine).

plemstva). Nakratko mu je sjedište bilo u Varaždinu, a potom u Zagrebu. Vijeće je započelo radom 20. kolovoza 1767. godine. Ono je imalo samo jedan zadatak više od Ugarskog namjesničkog vijeća – nadzor nad kaznenim postupkom županija, slobodnih kraljevskih gradova i zemljišne gospode.

Kraljevsko vijeće za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju ukinuto je 1779. godine. Od tada Ugarsko namjesničko vijeće obavlja sve poslove na području Hrvatsko-slavonskog kraljevstva.

Nakon Marije Terezije reforme nastavlja njezin sin Josip II. Među prvim potezima koje vuče ovaj apsolutistički vladar je i sjedinjenje Ujedinjene češko-austrijske dvorske kancelarije, Dvorske komore i Ministerijalne bankodeputacije u **Ujedinjene dvorske urede**, 1782. godine. Oni su raspušteni neposredno nakon smrti Josipa II. a poslovi su podijeljeni između Dvorske komore, Dvorske kancelarije, "a Ugarska kraljevska komora bude odvojena od Ugarskog namjesničkog vijeća, pa su tako oba ureda ovako odvojena ostala sve do njihova ukidanja 1848. godine."²

ORGANIZACIJA SUDSTVA U HRVATSKOJ (18./19.STOLJEĆE)

Reorganizacijom sudstva 1723. godine osnovan je redovni sud koji je nazvan **Banskim stolom**. Na njegovom vrhu bio je ban, a u njegovoj ga je odsutnosti mijenjao viceban. Uz njih su ovaj sud činili i protnotar (stalni izvjestilac pojedinih predmeta), predstavnici prelata i velikaša, nekoliko redovnih i nekoliko počasnih prisjednika plemića. Banski je stol bio i prvostupanjski sud i prizivno sudište. Kao prvostupanjski rješavao je sve predmete kao i Oktavalni sud iz 15. stoljeća, a dodana mu je i nadležnost u slučajevima "nevjere i uvrede veličanstva te po svim zločinima protiv sigurnosti tijela ili časti saborskih članova za vrijeme zasjedanja Sabora".³

U svim postupcima osim kaznenog kod ovog je suda bio dozvoljen postupak odbijanja (stranka koja je izgubila parnicu ostala bi u posjedu spornog dobra i iznijela novi dokaz za svoju tužbu). Banski je stol rješavao žalbe protiv presuda Zemaljskog sudbenog stola, svih županijskih sudova i svih kaznenih sudova.

² Beuc Ivan : Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945), Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1969, str. 39.

³ Ibid. strana 72.

Nakon reforme sudstva 1723. godine **županijski sudbeni stol** postaje prvenstveno apelacijsko sudište. Osim toga on postaje i kazneno sudište te u okviru toga rješava sporove iz likvidnih dugova čija vrijednost prelazi 12.000 florena, sporove iz urbarskog prava gdje su tuženici bili vlastelini ali i one sporove nastale u vezi sa obavljanjem upravnih i ekonomskih poslova u županiji.

Plemićki su suci radili u županijskom sudbenom stolu pa je njihova nadležnost kao samostalnih sudskih organa bila djelomice ograničena.

U kaznenom postupku su pravo kaznene sudbenosti imali **vicežupani**. Sudili su u postupcima zbog "nasilja, neplemića i plemića jednoselaca, zatim zbog obeščaćenja, u varaždinskoj županiji sudili su i zbog svakog razbojstva, koje je pravo kasnije bilo prošireno i na druge županije, zatim zbog falsificiranja novca i nepravilnog mijenjanja novca, zbog izvoza artikala koji je izvoz zabranio Sabor, zbog bijega kmeta sa svoga selišta i napokon vršili su istražni postupak za sve zločine za koje je bio nadležan oktavalni odnosno banski stol."⁴

Nakon reforme sudstva kažnjavanje nasilja potpada pod isključivu nadležnost vicežupana. Ostali kazneni predmeti prebačeni su isključivo u nadležnost županijskog sudbenog stola.

Banski je stol 1787. godine postao zagrebački okružni sud, te je prema mjesnoj nadležnosti dobio u djelokrug samo predmete s područja zagrebačkog okruga.

Slobodni i kraljevski gradovi (liberae et regiae civitates) nisu bili u nadležnosti županijske sudbenosti. Oni su imali svoje slobodno izabrane **magistrate**⁵ u upravnim te civilnim i kaznenim sudskim poslovima. To ovlaštenje pripadalo je samo građanima koji nisu bili plemićkog roda.

Gradski magistrat bio je nadležan u svim civilnim i kaznenim predmetima prvoga stupnja. U dogovoru sa građanima stvarao je statute koji su bili sukladni zakonima i primjenjivi jedino na području grada.

Plemići su kao stranke mogli sudjelovati jedino u postupcima u kojima predmet spora nije bilo plemićko pravo ili dobro (taj je spor spadao u nadležnost plemićkih ili viših sudaca u županiji).

⁴ Ibid. strana 84.

⁵ Za detaljno pojašnjenje djelovanja gradske vlasti vidjeti dalje o organizaciji vlasti u Samoboru.

Tako na primjer gradski magistrat u Samoboru, sudeći prema magistratskim spisima iz 1799. godine, sudi u prisutnosti jednog suca, zapisničara, a prilikom nekih rasprava u radu suda sudjeluju i senatori i prisežnici.

Bez obzira na razgranatost vlasti, i one upravne i one sudbene, valja napomenuti da niti do sredine 19. stoljeća nije ostvarena težnja da se u njemačkim zemljama sva mjesta u sudovima budu popunjena pravnicima, već su na ta mjesta primani i laici.

IZVORI KAZNENOG I KAZNENOG PROCESNOG PRAVA U TO DOBA U HRVATSKOJ

Svaka praktična primjena prava mora imati svoju podlogu u zakonima. Zbog toga je od velike važnosti vidjeti koji su zakoni primjenjivani u vrijeme koje obrađuje ovaj rad. To omogućuje i bolji uvid u institute kaznenog i kaznenog procesnog prava.

U kontinentalnom dijelu Hrvatske je kao izvor zanimljiv Kazneni sudski red Marije Terezije, iz 1768. godine. Ovaj je propis, inače poznatiji pod nazivom Constitutio Criminalis Theresiana (CCT)⁶, odijelio austrijsko od njemačkog prava. CCT je važila na području Vojne krajine koja je do 1872. godine smatrana 'zasebnim administrativnim i pravnim područjem'⁷. Njegova je velika prednost i to što je on, za razliku od zakona koji su vrijedili iza njega i koji su važili za područje pojedinih dijelova austrijske države kao partikularni propisi, bio na snazi u cijeloj austrijskoj državi.

CCT je ukinula akuzatorni postupak. Od tog vremena okrivljenikova je obrana isključena. Jedino sredstvo koje mu u obranu stoji na raspolaganju je bilo njegovo saslušanje o obrani, tri dana nakon što je istraga bila završena. On nije imao pravo na branitelja. Postupak je bio tajani.

Nadalje, od velikog je značenja i Constitutio Criminalis Josephina (CCJ) iz 1788. godine, u Hrvatskoj nazvana i Općim redom za kaznene sudove cara Josipa II.. CCJ, za razliku od CCT ne kombinira odredbe materijalnog i postupovnog prava, već se usredotočuje samo na materijalno kazneno pravo i njegovu podjelu na opći i posebni

⁶ CCT je izrađena po uzoru na Kazneni zakon Bavarske iz 1751. godine. U njoj se po prvi puta u povijesti kažnjavanja ističe svrha kažnjavanja- specijalna prevencija. Za veliki broj kaznenih djela predviđala je smrtnu kaznu. U njoj su kombinirane odredbe materijalnog i postupovnog kaznenog prava.

⁷ Rječnik kaznenog prava, 'Masmedija', Zagreb, 2002., stranica 51.

dio. Ovim se zakonom ograničava kaznenopravna prisila te se zabranjuje kažnjavanje po analogiji. Od tada načelo da nema kazne bez zakona, postaje jedno od prvih načela modernog kaznenog prava. CCJ⁸ je 'Stupio na snagu u Hrvatskoj i Ugarskoj kraljevini kraljevskim patentom od 26. lipnja 1787. (br.22793), a ukinut je patentom samog Josipa II. od 19. veljače 1790. (br.6330), pa je u obje zemlje na snagu ponovno stupilo ono isto kazneno pravo koje je važno prije njegova uvođenja⁹.

Nakon što je Marija Terezija ukinula torturu 1776. godine, Josip II. ukida smrtnu kaznu te ulazi u povijest kao prvi europski vladar koji je učinio tako nešto.

Nakon vladavine Josipa II. dolazi do donošenja niza izvora materijalnog kaznenog prava koji su primjenjivani i u kontinentalnoj Hrvatskoj među kojima '...valja spomenuti austrijski Kazneni zakonik iz 1803. godine, Zakonik o zločinima, prijestupima i prekršajima iz 1852. godine te francuski Code penal koji se za vrijeme francuske vladavine u Dalmaciji tamo primjenjivao.¹⁰

Smatra se da je 'postojao, u pogledu mnogih važnih propisa, kontinuitet između Terezijane, kaznenog zakonika Josipa II i kaznenog zakonika iz 1803. godine. Mnoga su, naime, važna pitanja u svim trima zakonima jednako riješena, pri čemu se svaki kasniji naslanjao na odredbe ranijih.¹¹

No, znatan ujecaj je izvršio i Code penal iz 1791. godine koji je uveo načelo zakonitosti. Osim toga, zakonodavac je njime odijelio opći i posebni dio kaznenog zakona ali i apsolutno odredio kazne za sva kaznena djela.

Svi ovi nabrojani izvori, ali i oni koji nisu spomenitu nosili su u sebi jedno od najvažnijih obilježja kako kaznenog tako i kazneno-procesnog prava-partikularnost. Ona se očitovala u nizu izvora prava koji su egzistirali na lokalnoj, teritorijalno nejedinstvenoj razini.

Kazneni je postupak kontinentalnog dijela Hrvatske do 1850. godine i početka Bachovog apsolutizma bio više orjentiran prema Ugarskoj nego Austriji.

⁸ Preveden je na hrvatski jezik pod naslovom 'Općinska naredba o zločinima i njihovih pedepsah' (preveo Ivan Matković) te se kao takav smatra prvim tekstom kaznenog zakona pisanim na hrvatskom jeziku.

⁹ Op. cit., stranica 51.

¹⁰ Horvatić, Novo hrvatsko kazneno pravo, 'Organizator', Zagreb, 1997., stranica 86.

¹¹ Bayer, V.Knjiga II. strana 81.

Izvori prava koje se u tom dijelu primjenjivalo, a govorimo o području Hrvatske i Slavonije, bili su dekreti hrvatsko- ugarskih vladara. Uz njih se primjenjivalo i običajno pravo. Istra i Dalmacija su više bile orjentirane prema Austriji pa je u tim krajevima primjenjivano pravo koje su svojim dekretima kreirali austrijski vladari.

DRUGI DIO

POVIJESNE I DRUŠTVENE PRILIKE U SAMOBORU

Samobor je od 1588. godine, (kad ga kao oćinstvo dobiva Ana- Marija¹², udata za Tomu Erdodyja) uz manje prekide, bio u rukama obitelji Erdody.

U trećem navratu grad je vraćen u ruke ove obitelji 1770. godine, kad Ljudevit, Ladislav i Leopold Erdody postaju faktični vladari grada. Obitelj Erdody je naložila svom fiškalu da podigne tužbu za priznanje prava vlasništva uz isplatu još postojećeg duga, no, on je sa tom tužbom zakasnio. Oni time gube pravo na Samobor, a Ivan Emilijan Kulmer postaje njegovim gospodarom. Na žalost, njegovo vladanje nije bilo dugog vijeka jer je već sljedeće godine umro, a grad i ostali posjedi su, kao nasljedstvo pripali njegovim trima kćerima-Vilhelmi, Josefini i Franciski (sam grad Samobor) te njihovoj braći Ferdinandu (Šestine) i Ivanu Nep.(Januševec kraj Brdovca).

Josefina se udala za Ignaca pl. Kiepacha koji je preuzeo samoborski grad i trećinu imanja nakon smrti njegova tasta. U vrijeme francuske vladavine, od 1809. do 1813. godine on je obnašao dužnost načelnika (maire) u Samoboru.

Ćetiri godine kasnije grad su prodali Krištoforu Erdodyju, koji je zbog rasipničkog života i dugova koje je učinio u Italiji (Genova), grad morao predati u ruke Talijana. To je, 1777. godine naložila Marija Terezija, nakon što su joj se Talijani potužili na odnose sa Krištoforom Erdodyjem.

¹² Ana- Marija je bila kći Krištofa Ungnada, hrvatskog bana koji je na vlasti u Samoboru bio od 1578. godine.

Nakon genoveškog upravljanja gradom, on dolazi u ruke Ivana Emilijana Kulmera. 'Ugovorom sklopljenim u Požunu dne 24. travnja 1799. dadu braća Ivan i Antun Erdody samoborski grad, koji tada bijaše posvema napušten, u zakup Ivanu Emilijanu Kulmeru na 32 godine.'¹³ No, u međuvremenu izdana je i naredba da je rok za isplatu svih tražbina određen za 1. svibnja 1805. godine, uz upozorenje da se u protivnom gubi pravo vlasništva.

Njegova kći Franciska se 1808. godine udala za grofa Janka Draškovića, osnivača 'Ilirske čitaonice' i 'Matice Hrvatske', a u svom su vlasništvu imali dio samoborskog imanja-Balagove dvore.

Treća kći, Vilhelma ostala je neudata i u Osredku je osnovala staklanu.

Sve do 1839. godine ove se tri sestre spominju kao vladarice grada. No, raskošni život grofa Draškovića i neuspjelo poslovanje sestre Vilhelme, omogućili su Kiepackima da ostanu jedini pravi vladari grada.

Poznavanje povijesnih prilika u Samoboru nepotpuno je bez sagledavanja cjelokupne povijesne situacije u to doba i smještanja Samobora u taj okvir. Za što bolje razumijevanje pozicije Samobora u to vrijeme, svakako je potrebno uzeti desetak godina prije i desetak godina nakon 1799./1800. godine o kojoj se nadalje najviše govori.

Sve do 1809. godine Samobor je bio pod vlašću Josipa II i njegovih sljedbenika. No, te godine, 14. listopada, mirom sklopljenim u Schoenbrunn, Samobor je potpao pod Ilirske provincije, u Karlovački okrug. U grad su iz smjera Ljubljane, a preko Bregane ušle francuske jedinice. Okupacija Samobora, koju su prema blagom ponašanju Francuza svi zvali i 'mekom okupacijom', trajala je sve do 1813. godine. Tada, slabljenjem Napoleonove moći u svijetu, dolazi naredba za povlačenje francuskih jedinica iz samoborskog kraja.

Vojska se povukla iz grada i okolice preko noći i grad je ponovo potpao pod austrijsku vlast. Samoboru nakon odlaska Francuza ostaje izgrađena infrastruktura i gastronomski recepti.

ORGANIZACIJA UPRAVE I SUDSTVA U SAMOBORU

¹³ Vjekoslav Noršić: Samobor-grad, Zbornik 'Samobor 1242-1942', Samobor ,stranica 131.

Svi podaci koji upućuju na organizaciju vlasti u Samoboru u vremenu na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, na žalost, nisu sačuvani.

Jedini trag koji je u gradu ostao je statut iz 1756. godine kog je napisao tadašnji općinski notar Matija Bedečić.

Sve one općine koje su bile slobodne i imale povelju prihvatile su njemački sustav organizacije vlasti.

Samobor je bio jedan od 44 trgovišta (oppida) na kraju 18. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji. Imao je povelju. Zlatnu bulu koju mu je sredinom mjeseca listopada 1242. godine dao Bela IV.

Sama činjenica da su gradska uprava i sudstvo bili uređeni prema njemačkom sistemu ništa ne znači ako se ne navede i sljedeće.

Upravni i sudski poslovi, koji su bili u rukama suca i prisežnika, bili su odvojeni od općinskih poslova koje su obavljali različiti službenici.

Izbor gradskih čelnika je bio svake godine na sv. Blaža, tj. 3. veljače. Taj je dan za sve građane bio jako važan jer se odlučivalo o osobi koja će općinu voditi sljedećih godinu dana. Zbog toga se na općinsku zgradu stavljala i zastava. Dotadašnji gradski čelnici prisustvovali su misi u samoborskoj župnoj crkvi, a potom bi se svi uputili u općinu i održali izbore.

Najprije je biran **sudac** (villicus, maiorvillae, iudex, praefectus, rihtar).

Prvi sudac, kako daleko sežu pisani dokumenti, na području grada Samobora izabran je 1332. godine. Bio je to Mikec. Na žalost, ime mu nije ostalo zapisano.

Sudačka je čast bila najveća pa su se zato suci birali iz reda velikih prisežnika. Sudac je bio osoba koju se moralo poštivati, a svako nepoštivanje je bilo strogo sankcionirano (uglavnom novčano). Iako je bio biran samo na godinu dana, bilo je i onih koji su dužnost obavljali i više godina za redom ili u više navrata.

Prisežnici su bili osobe koje su zajedno sa njim sačinjavali magistrat. Dijelili su se na velike (kojih je bilo 4) i male (kojih je bilo 12). Jednako kao i sudac, i oni su morali položiti prisegu. I njima je morala biti iskazana čast i poštovanje. Njihova nadležnost se prostirala na rješavanje tužbi i sporova među građanima, a 'njihovim se naredbama i

osudama morao svatko pokoravati'¹⁴. Sudski postupak su vodili prema starim općinskim statutima.

Sudac i prisežnici su u starim spisima bili nazivani i pravdeni ili sudbeni stol (ili magistratus). Nisu morali biti pismeni. Bili su oslobođeni poreza na kuću, vrtove, oranice i mlinove, ali i od polovice penzi koje u samoborski građani plaćali najprije kralju, a potom gospodarima samoborskog grada kojima je tu povlasticu kralj ustupio.

Općinske poslove vodili su bilježnik, dekan, fiškuš, blagajnik, egzaktor, cvajbari, varoški porkulab, kapetan, varoški sluga, bubnjar i sirotinjski povjerenik.

Bilježnik je bio najviši od svih ovih općinskih službenika. Morao je biti pismen te poznavati propise općine i kraljevine. Morao je biti vješt u govoru latinskog jezika jer je to bio jezik na kom se uredovalo sve do 1848. godine. Sastavljao je i pisao isprave magistrata ili samog suca, vodio je gruntovnu knjigu, a građani su mu često dolazili i po pravne savjete.

Dekan je bio biran iza suca i bilježnika. U pisanoj ostavštini nigdje nema spomena o njegovom krugu nadležnosti pa se čini da mu je povjerena zadaća nadzora nad općinskim gospodarstvom.

Fiškuš, prvi između malih prisežnika, je pred magistratom branio općinu u svim sporovima pokrenutim protiv nje, a i pokretao je nove postupke u kojima bi se općina nalazila u poziciji tužitelja.

Blagajnik, biran između malih i velikih prisežnika, je primao općinske dohotke i isplaćivao ih iz općinske blagajne kad mu je tako naložio magistrat.

Egzaktor je, koga su isto birali između malih i velikih prisežnika, pregledavao općinske račune.

Cvajbara su obično bila dva. Birani su bili između prisežnika. Nadgledali su mesnice, krčme i trg, a pazili su i na strance u gradu.

Varoški porkulab je bio prisežnik onda kad je tako zapovjedio sudac.

Kapetan ili kaštelan je pazio da vrata varoškog tornja noću budu zatvorena kako u nj ne bi ušao netko nepozvan, a organizirao je i građane da bdiju u noći nad svojom i tuđom imovinom kako bi se zaštitili od nepoželjnih krađa.

¹⁴ Noršić V.: 'Samobor-Ustroj, djelovanje i službenici poveljenog trgovišta Samobor', tekst je izdan u monografiji 'Samobor 1242.-1942.', a izdao ga je Odbor za obilježavanje 700 godina grada, strana 10.

Varoški sluga je građanima dostavljao naredbe magistrata pa je uvijek morao biti u blizini suca i bilježnika. Nepokorne bi sankcionirao i strože nego sudac. Najčešće bi ih kaznio zatvorom, a nekad bi im davao batine. Kako ne bi bio prenježan prema građanima- na tu bi funkciju bio postavljan stranac.

Bubnjar je oglasom najavljivao općinske i posebne oglase. Općinske je oglašavao besplatno, a od posebnih je mogao ubirati po 10 novčića.

Sirotinjski povjerenik je skrbio za siročad, odgajao ih, nadzirao je štice i pregledavao račune o upravi imovinom štice.

KAZNENO PRAVO I KAZNENI POSTUPAK NA PODRUČJU SAMOBORA- UVODNO

Sudeći prema načinu organizacije uprave i sudstva valjalo je pratiti njemački sistem kaznenog postupka. Neki autori¹⁵ njemački kazneni postupak u razdoblju inkvizitornog kaznenog postupka dijele na razdoblje prije ukinuća torture, razdoblje nakon tog događaja, postupak u doba Benedikta Carpzova, postupak u konačnom razvoju.

Dobom Carpzova se, prema navedenom izvoru, smatra vrijeme od sredine 18. do sredine 19. stoljeća.

Razdoblje prije ukinuća torture je razdoblje do 1776. godine. Razdoblje nakon ukinuća torture kao i razdoblje koje opisuje postupak u konačnom razvoju opisuju kazneni postupak od donošenja austrijskog kaznenog zakonika iz 1803. godine, pruskog kaznenog reda iz 1805. godine i bavarskog kaznenog zakonika iz 1813. godine.

Kako se ovaj rad bazira na godinu 1799./1800., a koja se ne uklapa niti u jedan od ovih okvira, trebao je prikazati postupak u onom obliku u kom je on zapisan u magistratskim spisima i interpretirati ga upravo na način kako je to i učinjeno. Radi se o netipičnom postupku tog vremena. Netipičnom što se tiče jezika na kom je zapisnik sa glavne rasprave učinjen, ali netipičan i po postupovnim fazama i načinu na koji su one u stvarnosti realizirane.

¹⁵ Bayer u svojoj knjizi Kazneno procesno pravo- odabrana poglavlja, Knjiga II. (Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 1995.

Veliku ulogu, osim mnogobrojnih već navedenih pravnih izvora, u normiranju odnosa sluga i gospodara odigrala je Naredba Josipa II. Ona je izdana 22. lipnja 1786. godine u Beču te je jedan original poslan u Samobor u dvorac Praunsperger. Kao dokument sadrži u svojih 47 paragrafa odredbe kojima regulira detaljno prava i dužnosti sluga prema gospodaru ali i obrnuto. Sadrži i kaznene odredbe.

Prije no što se upustimo u detaljnije razmatranje postupka te važnijih instituta koji su se u kaznenom postupku samoborskog kraja u vremenu prijelaza sa 18. na 19. stoljeće koristili, valja se pozabaviti i sa poimanjem kaznenog prava (procesnog i materijalnog) uopće te njegovih važnijih instituta.

Geografskom položaju Samobora odgovara smještaj uz Hrvatsku i Slavoniju koje primjenjuju pravo ugarsko- hrvatskih vladara. Pravo koje svojim dekretima oblikuju austrijski vladari veže se uz Dalmaciju i Istru. No, vala istaknuti da je teško govoriti o primjeni samo ugarskih ili samo austrijskih dekreta vladara, znajući da je primjenjivano pravo koje je određeno već spomenutom 'Naredbom i dužnostima službenikov proti gospodaru'.

Osim ovdje navedenog dekreta, jasno se u spisima tadašnja sudbena vlast i poziva na kraljevske patente, što potvrđuje da je nemoguće za samoborski kraj prihvatiti teoriju o primjeni propisa ugarskih, a ne austrijskih vladara: '...da se s tem bogcem polek Patenta Kraljevskoga ima pravičen red včiniti'¹⁶ ili ' kajti pak polek Cesarskoga vu Beču van danoga Patenta na dan 11. Februara 1788...'¹⁷

Barbić Josef purgar i kožar ovdašnji/ kak povedano je ovde vu magistratušu/ na Tepcu tri kostanje velike posekel i otpelal je domum prez znanja i dopuštenja poglavarov, koji čin ni sloboden poleg Kraljevske naredbe...'

Osim 'Naredbe i dužnosti službenikov proti gospodaru', u samoborskom se muzeju nalazi niz drugih dokumenata koje je među ostalima izdala i Marija Terezija pa je primjerenije govoriti u prilog činjenice da su se primjenjivali dekreti austrijskih vladara.

¹⁶ Acta magistratualia privileg. Oppidi Samobor pro Anno 1788/1789., 24. Juliuša

¹⁷ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1788/1789., 30. Juliuša

No, da bi ovaj rad nastao, valjalo je proučiti mnoge spise samoborskog magistrata. Tako su ovdje ugrađeni: *Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 2. ožujka 1799. i 19.ožujka 1799., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 16. kolovoza 1799., Acta magistratualia privileg.oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 13. i 27.rujna i 28. listopada 1799., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 14. i 15. veljače 1799., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1788/1789, 24. srpnja 1788., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1788/1789, 25. srpnja 1788., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1788/1789, 30. srpnja 1788., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1797/1798, 19.veljače 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1797/1798, 23. veljače 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1797/1798, 27. veljače 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 28. ožujka 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 16. svibnja 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 13. lipnja 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 22. lipnja 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 13. srpnja 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 14. srpnja 1798., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 4. siječnja 1799., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 4. siječnja 1799., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 8.siječnja 1799., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 19. lipnja 1799., Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 18. listopada 1799.*

U to vrijeme poznati su instituti poticanja, pomaganja, suučesništva, a za sud je bilo od velike važnosti znati i da li je okrivljenik prethodno kažnjavan što upućuje na saznanje o postojanju svijesti o recidivizmu.

Bila je bitna i svijest počinitelja o djelu koje mu je stavljano na teret što navodi na zaključak da je jasno već bila odijeljena namjera od nepažnje (u dokumentima nailazimo na pojmove 'znajuć' i 'hotonce'¹⁸ što potvrđuje ovu tvrdnju).

¹⁸ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800., 16.Augusti (dalje: Slučaj kmeta iz Kalinovice)

Kad pak govorimo o kazni i njezinom izvršenju, gotovo možemo reći da se 'miješaju' shvaćanja prije i nakon tog vremena. Presuda nema kratku izreku.

Kazna je izvršavana javno: '... na pjacu publice kaštigu podnesti bude morala...'¹⁹

Lako možemo uočiti da je za neizvršenje odluke suda predviđena i egzekucija: 'Drugač pako čineći egzekuciju trpeti bude moral.'²⁰

U to vrijeme postoji osuda na novčanu kaznu²¹:

Tako '...Jurinovka 4 funte olja na sv. Anastaziju kupiti mora, kotera taki donesla je za vsaki funt 24 krajcera, skupa 1 forint i 36 krajcera za koje je porkulabu 3 funti olja na sv. Anastaziju i 1 funt na Ranjenoga Jezuš²² kupleni i dani jesu.'²³

Možemo zamijetiti i kažnjavanje tjelesnom kaznom za recidivizam (u ovom slučaju-ponovljeno djelo prevare): 'Proti koterij Jurinovki ako jošće jedna tužba van izide i spozna se krivična mera na telu svojem kaštigu oštru na peldu drugem podnesti bude morala...'²⁴

Niti osuda na kaznu tjelesnog rada nije bila izostavljena: 'Janko Papeš iz Žužemberga let 70 star, vdovec prez dece zbog malo škodlivoga vida iz Samobora vu Žužemberg na delo pretiran.'²⁵

Zanimljivo je bilo kažnjavanje za pogaženu prisegu službi: 'Zbog toga vu turnu²⁶ na arestu čez noć budući, odpušćen i odpravljen je domom.'²⁷

Bilo kako bilo 'nije se izmjenio ni način suđenja i kažnjavanja batinom i korbačem. Godine 1809. sudac je purgara Kainića, na tužbu žene Bare, osudio:' ... da ovaj čas na

¹⁹ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 4. januar 1799.

²⁰ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800., 28. Octob. (dalje: Slučaj Lucije Roš)

²¹ Uglavnom se radilo o novčanim kaznama koje su bile u korist uvrijeđenog.

²² Samoborci su sve važnije događaje u gradu obilježavali na blagdane. Na primjer, na dan sv. Blaža (3. veljače) svake je godine u magistratskim prostorijama održavana svečana skupština te je biran sudac, senatori i ostali službenici.

²³ Slučaj kmeta iz Kalinovice.

²⁴ Slučaj Lucije Roš.

²⁵ Acta magistratualia privileg. Oppidi Samobor pro Anno 1788/1789., 25. Juliuša

²⁶ Ovdje se radilo o noći provedenoj u tornju župne crkve koja se nalazi u samom središtu grada.

²⁷ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1797/1798., 19. Februar

ganjku vane 15 batin prijeti mora, i ...kak brže vu krčme kade pri kartah ili kuglah najden bude, dobi taki 12 batin. I ako se još po ove kaštige ne bu hotel zdržati i pobolšati, onda vu slavnu varmeđiju poslati se ne zamudi.' Godine 1813. Ana V. zbog krađe 'određuje se na pijacu celomu puku na peldu dvanaest korbačev podnesti.'²⁸

No, vidjevši iz primjera-slučajeve koji su bili predmetom ovog rada, dolazimo do još jedne vrste kazne-slanja u vojnu službu.

U regrute je poslan lopov Babić: 'Polag recepisa ovde aktam priloženoga zvrhu Mikule Babića za regruta danoga i aserteranoga vu Zagrebu zbog njegove tatbine dosudjenoga, kajti delati i pobolšati ni se hotel...'²⁹

Iako se iz spisa ne vidi koliko je okrivljenik imao godina lako se može zamijetiti poseban stav prema počiniteljima koji su bili niske životne dobi. Iz procjene suda proizlazilo je da bi vojna služba loše utjecala na osuđenika (te životne dobi), pa je ta kazna oproštena i zamjenjena drugom:

'...oproščena je za kojega Imbru Stepca poruki dva naprvo zeli su se kakoti Jura Vuković mesar i Francek Vuković, budući matere njegove brati, natuliko zavezali se jesu, da na rečenoga sestriča svoga Imbru verno skrb imati i držati hočeju: prvič- da nikam ne skoči, drgoč-da kuglanja igre i tancev ostaviti se mora, tretič- da na mirom pri domu održaval se bude i doma pri verkštatuu svojem verno delal bude...'³⁰

Detaljnijim pogledom na dokumente koji datiraju iz tog vremena lako se može uočiti i mjere koje su nalik današnjim sigurnosnim mjerama. U jednom aktu, tako, prepoznaje se mjera koja bi odgovarala današnjoj mjeri protjerivanja stranca iz zemlje: '... prepovedano je i zapovedano da takovi koji se vu strajnskom mestu ne nahaja stalen vu svoje narodno mesto imaju se poslati. Tak i ovoga z ovum tabelum ili pretiranja pasušem pošiljam do selskoga suca Podbreškoga, on pako na dalje od suca do suca doklam na mesto svoje dojde...'³¹

²⁸ Monografski zbornik Samobor u prošlosti i sadašnjosti, STYLOS, Zagreb, 1971., stranica 72. (dalje: Monografski zbornik).

²⁹ Saslušanje Mikule Babića

³⁰ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 19. juni 1799.

³¹ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1788/1789., 30. Juliuša

No, da je osoba mogla biti i izbrisana iz 'purgerije' govori i slijedeći izvod iz dokumenta: 'osuđen je da se iz purgarije van ispisati i zbrisati mora čisto.'³²

IZ PRESUDE MAGISTRATA:

'Dosudjeno je: Rečeni Kallo sumu f. 100 taki odbrojiti ima i vu 24 vurah od ovoga vremena broječ čisto ze vsem svojem imetkom na domovinu svoju odnesti se mora, s tum vendar kondicijum da nigdar več na škodu, kvar, špot i sramotu simo naj se ne povrača.

Kao i danas, u to je vrijeme postojala mogućnost zamjene novčane kazne za tjelesnu: 'dosudjeno je: da 12 palic oštih mora dobiti, za koje molil i prosil je jako da ne bi dobil, nego da vu penezih kaštigu rajše podnesti hoće, kaj zadobil je i drugač dosudjeno da 6 dukat platiti mora, koje obečel je taki donesti.'³³

Bez obzira na svu okrutnost tadašnjih kazni i onih koji su ih izricali, bez obzira i na odnose gospode plemića i njihovih slugu, i kazne su mogle biti ublažene. Čak na molbu obitelji sluge koji je fizički napao svoju gazdaricu: 'Zbog toga vudarca i grubeh rečih dosudjeno je Koprivnjaku da 6 palic ima prijeti, zmed kojeh samo tri prijel je na prošnju žene njegove.'³⁴

U ovom se razdoblju jasno razdvajaju i oblikuju sva kaznena djela (ovdje promatrana prijevara i krađa), a 'većina zapisnika je o suđenju zbog uvreda i psovanja ('operi jezik').'³⁵

U ovom se razdoblju, u maloj samoborskoj sredini, već jasno razlikuje odnos prema osobama koje su smanjeno ubrojive zbog utjecaja alkohola za koje se govorilo da su 'pijane zbludjene pameti' ali i 'kuražnoga srca', ali u isto vrijeme svaka takva osoba nije bila kažnjavana blaže od ostalih: 'Da rečena razbojna, pijana žena Bara, arest na osam dan ob samom kruhu i vode podnesti i poruke prvo dva zvrhu sebe postaviti mora, koji

³² Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1797/1798., 23. Februar

³³ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 16. Maj

³⁴ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 22. Juni

³⁵ Op. cit., stranica 74.

za nju dobro stali budu da ne bi ona pak prve navade ponovila, ar drugač, ako kaj najmenšega od nje čulo se bude, 25 korbačev oštreh dobiti.³⁶

No, samo tri mjeseca kasnije, drugoj okrivljenici za tešku tjelesnu ozljedu, isti je sud, uz novčanu kaznu, dosudio i: ' ...zadnič ovde sud ov Magistratualski spomenutoj Kosički Dori vsega poboljšanje življenja oštro preporučil je...³⁷

Imajući oba slučaja pred sobom teško se može zaključiti koji od njih je bio pravilo, a koji izuzetak. Za detaljnija saznanja koja bi dala odgovor na to, ali i na mnogobrojna pitanja koja se ovom analizom otvaraju, trebalo bi imati uvid u mnogo više materijala no što ih je sačuvano.

KAZNENI POSTUPAK U SAMOBORU 1799./1800. GODINE

Kazneni postupak samoborskog kraja 1799./1800. godine počinje dobivati oblike modernog postupka.

Cijeli je postupak vođen na hrvatskom jeziku na kojem su bili pisani i zapisnici, iako je službeni jezik ovih krajeva u to doba bio latinski.

U postupku nailazimo na elemente i akuzatornog i inkvizitornog postupka što uvelike podupire stajalište o modernizaciji postupka. Naravno, teško je u to doba govoriti o suvremenom tipu mješovitog postupka i tadašnji postupak i njegove elemente uspoređivati sa današnjim, no, tendencija podupiranja razvoja kaznenog i kazneno procesnog prava i njihovih instituta- već je veoma vidljiva.

Ne ulazeći još u problematiku sudskog rješavanja spora, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće zamjećuju se počeci izvansudske nagodbe između stranaka u sporu: 'Stanovita Urša pokojnoga Lukača plantavoga žena, tužila se je ovdi proti Janka Doltara sinu Joseku i stari Doltarici, da ovi nju ne samo mrsko špotali, stukli, nego špampet ves zdrobili i van vu sneg zmetali jesu prez vsakoga zroka. Na koteru tužbu cituvan je Janko Doltar i k tomu povedal da iz ženih svadja ova izišla je van, zatem da Urška cse po redu je špotala i ovak iz toga boj izišel je vu kojem poslu rečeno je njim da naj van na ganjk

³⁶ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 28. Mart- Radilo se o kaznenom djelu teške tjelesne ozljede.

³⁷ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 14. Juli

odstuje i sami se med sobom z dobra naravnaju, koji čez malo vremena nazad vu sudbenu hižu dojdōše. Doltar valuval je da se on z Urškom lepo naravnal i pogodil za forinti pet k tomu štampet sam popraviti ako tak potren je koju pogodbu vsi skupa vu Magistratušu potvrdili jesu i rekli da Magistratuš tuliko njoj ne bi prisudil kuliko sam Doltar dobrovoljno obečal je. Dobrovoljna pako pogodba mir i ljubav čini.³⁸

Iz navedenog citata zapisnika Magistrata lako se može uočiti i zadovoljstvo stranaka ovom izvansudskom nagodbom.

Postupak je započeo građanin svojom tužbom: 'Stanovita Lucija Andašu Roš vudata vu persone naprvo dojdūca tužila se je da Mateka Budy cucek dan 7. 7bra svinjče njenino tak opklal da je vu nedelju dan 8. vcrklo je,...³⁹ ili 'Stanoviti kmet iz Kalinovice Jure Krajačić naprvo dojdūci tužil se je da njemu včera vu krčme pri Jurine Vukovića tovarušice vino pijučemu dve holbe krivičnu meru je dala.⁴⁰ i 'Na tužbu plemenite gospe Anne Kušević proti Jane Vuković Gabrielke zbog tatbine položenu ovem načinom...⁴¹

Tadašnje pravo poznaje i pritvor zbog neodaziva sudu. Tako '...spomenuta Jana Vuković Gabrijelka stare Jane kći je po panduru prijeta i na doborovoljni egzamen vzeta kak punkta ovde priložena svedoče na koje vse krivca sebe spoznati ni hotela, doklam vu arest obsudjena... Gabrijelka Jana tatica iz aresta vezda van pušćena i po drugi put na egzamen je vzeta i pitana od vsake strani, da najzdoobra valuje kuliko penez pri gospi Kuševići vzela...⁴²

Na tužitelju je bio i teret dokaza pa su često dovođeni i svjedoci kako ne bi došlo do neostvarenja načela 'actore non probante reus absolvitur': '... Kaj Jure Gerjavić svedok

³⁸ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799, 4. januara 1799.

³⁹ Slučaj Lucije Roš

⁴⁰ Slučaj kmeta iz Kalinovice

⁴¹ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799./1800., 14.&15. February (Dalje:Slučaj Anne Kušević)

⁴² Slučaj Anne Kušević

videći⁴³ ovak pred magistratušem posvedočil je...⁴⁴ a i 'Zvrhu česa svedok, ako bi potrebno bilo, z prisegum vsigdar potvrditi hoće.'⁴⁵

No, kako su sve faze i postupovne radnje postupka u Samoboru imale i svoj akuzatorni i svoj inkvizitorni oblik, tako je i u fazi početka postupka moguće naići i na 'inkvizitorni način' početka postupka. Tu je karakteristično jednostrano uredovanje sudskih tijela ukoliko je vjerojatno da je počinjeno kazneno djelo. Upravo na već izneseni zaključak upućuje i pronađeni akt: ' Gospon sudec Ivan Topolčić vu persone naprvo dojdūci povedal je da njemu ne samo gospon Plebanuš fare ove nego i drugi susedi govorili jesu da pri Mateku Kramariću purgaru ovdašnjem, vsakidašnje larme, karke, halabuke, pijanščina i razboj pripečaju se...'⁴⁶

Tužitelj je u tužbi izricao i građanskopravni zahtjev koji se u današnjem postupku rješava u okviru adhezijskog postupka: 'Zbog toga rečena Lucija Roš ponizno prosi sebi iz imetka Budy...sebi zadovoljščinu dati i svinjče naplatiti.'⁴⁷

Optuženikova je obveza bila da se upusti u proces koji je protiv njega po tužbi tužitelja pokrenut. Ta je činjenica vidljiva iz niza pitanja koja je Magistrat postavio Mikuli Babiću tijekom njegova saslušanja⁴⁸ ali i iz sljedećeg primjera: 'Zato na dan 14. sept. terminus njemu po porkulabu nazveščen da na večnicu za odgovor mora dojtī.'⁴⁹

U svoju obranu okrivljenica je, na pitanja magistrata, odgovarala: '...da naj z dobra valuje kuliko penez pri gospi Kuševički vzela , item kuliko njoj kolar je dal i kam i na kaj ove penezi je potrošila ali još će ima kade spravljene? Koja ad:
– valovala je da pri gospi Kuševički forinti 6 menje jednu šesticu je vzela,
– da kolar njoj nikaj ni dal,

⁴³ Terminom 'svedok videći' naglašava se način saznanja svjedoka o činjenicama koje se u postupku utvrđuju.

⁴⁴ Slučaj Lucije Roš.

⁴⁵ Slučaj Lucije Roš.

⁴⁶ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 28. Mart

⁴⁷ Slučaj Lucije Roš.

⁴⁸ Saslušanje je sadržano u 'Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, Anno Domini 1799.die 2.Marty' ;vidjeti priloženi tekst (dalje Saslušanje Mikule Babića)

⁴⁹ Slučaj Lucije Roš.

- da iz oveh penez , kaj si je cipeliše...materi posudila za rubec i oplećek dala, čineće forinti 4. krajcari 9 ½ još će za kruh, sir, štokfiš i vino dala je forint 1 krajcerov 18 ½, skupa čineću sumu 5 forinti i 28 krajceri i da za više ne zna i ne more znati tak da bi vzela bila, kak takaj potrošila.'

Svaka, po magistratskom uvjerenju, lažna obrana se kažnjavala u korist općeg dobra: '...drugoč za lažljivo branjenje i svojem lažljivem jezikom zaslepljenje suda birsaga za 1 funt ulja vu lampicu farne cirkve sv. Anastazije platiti mora...'⁵⁰

Polazeći za riječima dr.Vladimira Bayera ali i iz svega ovdje iznesenog vidljivo je da se težilo da dođe do 'pasivizacije suda u pogledu nekih važnih funkcija u kaznenom postupku'⁵¹.

Dolazimo do još jednog elementa akuzatornog tipa postupka kog na razmeđi 18. i 19. stoljeća možemo uočiti u samoborskom tipu kaznenog postupka, a to je neposrednost. Kao što je iz zapisnika o ispitivanju okrivljenika i svjedoka vidljivo, rasprava je održavana tako što su se okrivljenici ispitivali neposredno pred Magistratom, no, vidljivi su i tragovi inkvizitornog postupka jer je pročitana i zapisnik o svjedočenju svjedokinje: 'Svedok Ana rodjena Kuhtić Antonu Hočevaru vudata ovde valuvala je da den 23. Februara Babić k njoj z puškom dođući večer kojemu ona rekla da se naj pogodi z Kuharom za puru, koji odgovoril da se ne bu drugač pogajal doklam ga ne vubije, kojega reč čujuča vsa derhtala od straha i mahom k Joanes Kolbingeru tekla je povedat, koteri onda taki do kuhara pretekeli i povedali mu je da se vugne ovak vu persone ovde valuval je.Kak si se onda grozil Kuharu poveč ovde...'⁵²

Iste godine, usporedno sa čitanjem svjedočkih iskaza, svjedoci su i dolazili na sud i davali iskaz neposredno:' Na koju tužbu pozvana je rečena Terihajka, tajila je, na to Bara Glasnić pozvana je, koja dođuća rekla je da hoće priseći da je Terihajka vu ormaru zapazila, tak da za njum taki slanine je nestalo...'⁵³

⁵⁰ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 14. juli

⁵¹ Bayer V.:Kazneno procesno pravo, Knjiga I, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 1995. stranica 15.

⁵² Saslušanje Mikule Babića

⁵³ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 4. Januar

U cilju otkrivanja istine i utvrđivanja svih relevannih činjenica, provođeno je i suočenje: 'Koteri Antonček Bakran naprvo pozvan i zočen je znjum, povedal je...'⁵⁴

Zbog malog broja sačuvanih primjera- slučajeva iz prakse tog vremena koji su se rješavali pred Magistratom, teško se može doći do direktne spoznaje o kontradiktornosti i javnosti postupka- dakle, o dva dosta važna elementa akuzatornog postupka. Jedino se može zaključivati, no, i to je vrlo delikatan način dolaska do saznanja jer se iz cijelog ovog rada vidi da uopće nema pravila te da su sve faze postupka doživljavale promjene unutar sam nekoliko mjeseci. Ali i da je veliki broj istih instituta u istom mjesecu primjenjivan drugačije.

Citirajući ponovo riječi dr. Vladimira Bayera da je 'čisti akuzatorni postupak u suvremenom svijetu doista rijetka pojava', tako je i samoborski kazneni postupak iz vremena sa prijelaza iz 18. u 19. stoljeće u svoju cjelinu uklopio i nekoliko elemenata inkvizitornog postupka.

Važan dio inkvizitornog postupka je istraga kao važan element. Ona je obuhvaćala istragu u doslovnom smislu te riječi pri čemu su kao što je ovdje vidljivo prisežnici izlazili na teren i tragali za činjenicama koje su sudu bile potrebne za osudu: 'Koteroj tužbi na cil, prvić poslano je po meru pol poličnicu k Jurinovke, odkud po Tunkoviću donešena i zmerjena je ovde z plehnjakom, kade znašlo se je da rečena tužena pol poličnica skoro za poldругu kupicu srednju menje imala nego plehnjak, vu kojemu pripečenju i ovakvom činu, kam je vino dragše tam je mere menša, ov greh vu nebo kriči kade Bog zna najbolje kak dugo bu ova ženska glava z ovum merum ljudi do vezda je vkanjivala.'⁵⁵

Osim istrage u užem smislu, postoje i prisežnici koji su ovdje imali uz funkciju dokazivanja krivnje i funkciju klasičnih istražitelja. U zapisniku Magistrata su nazivani prisežnicima, no, njihov je broj varirao te su (kao što mi slučajevi koje obrađujem pokazuju) određivana uglavnom dva ali nekad i jedan prisežnik: 'Proti koteroj Jurinovki ako jošće jedne tužba van izide i spozna se krivična mera na telu svojem kaštigu oštru na peldu drugem podnesti bude morala, vu kojem poslu dana je komisija Janku Tunkoviću da jednoga prisežnoga sobum zeme i taki najprvo pri Jurinovki vsu posudu

⁵⁴ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1799/1800, 18. oktobar

⁵⁵ Slučaj kmeta iz Kalinovice.

mernu premeri z plehnjakom i ako koju menšu najde taki mora potreti, ovak jednako i po drugih krčmah pogledati, včiniti i magistratušu referuvati dužen bude.⁵⁶

'Zapisnici o radnjama o istrazi i o eventualnim sudskim odlukama donesenim za vrijeme istrage sačinjavali su spis predmeta (acta)⁵⁷, a sav materijal iz tog vremena su jedino zapisnici Magistrata koji u svom naslovu sadržavaju upravo latinski izraz 'acta' (Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1799/1800) što daje za pravo uzeti i ovu karakteristiku inkvizitornog postupka. No, sud nije sudio na temelju tog spisa već je provodio raspravu⁵⁸ pa ne možemo govoriti o dosljednom i potpunom provođenju inkvizitornih elemenata.

U slučaju da se prisežnik ili varoški porkulab nije odazvao sucu i magistratu, pozivan je 'po panduru'. A kad niti na taj način nije došao: 'zatem drugi put po desetniku Bedečić i panduru Ilečić cituvan na večnicu, pod nikakov i nijeden način ni došel, i dojtj ni hotel, zato kakti nepokoren, neposlušen, prisegu purgarsku potepel odsudjen je da se iz purgarije mora van ispisati i zbrisati mora čisto.⁵⁹

Pred magistratom su bili ispitivani i svjedoci-očevici. Iz sačuvane dokumentacije nije moguće zaključiti da li je postojala mogućnost da bračni drugovi okrivljenika ne svjedoče. Onako kako je to u sačuvanom spisu zapisano, daje se naslutiti da se bračni drug ispitivao kao i svi drugi svjedoci: ' Za koji čin obilneše zeznati pred suca cituvan Mikula Kosić i opitan? Gdo je onda je li tovarušica njegova ali dekla kriva? Pravično i veruvanja vredno valuval i povedal je da žena njegova vu pijanom stališu na svadju, suprostavljanju muškog i ženskog špota, harenju, harcuvanju i vsem od tudaishajajučem zlu podvučena je, zato ona deklu svoju, koja zevsema dobra bila je prez vsakoga zroka stukla je, ter ona jedina vsemu ovomu najvekši krivec je.⁶⁰

ISPITIVANJE OKRIVLJENIKA

⁵⁶ Slučaj kmeta iz Kalinovice.

⁵⁷ Bayer, Knjiga I. , strana 17.

⁵⁸ Ovo je vidljivo iz datuma koji stoje na spisima.

⁵⁹ Acta magistratualia privileg. oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 23. Februar

⁶⁰ Acta magistratualia privileg oppidi Samobor pro Anno 1798/1799., 14. Juli

U europskim državama potkraj 18. i početkom 19. stoljeća dolazi do ukidanja torture koja je služila kao 'legalno sredstvo istraživanja istine'⁶¹. U Hrvatskoj torturu svojom odlukom ukida Marija Terezija u travnju 1776. godine. Od toga se vremena prisila prema okrivljeniku, kao sredstvo za dobivanje iskaza, nije smjela primjenjivati. No, izdvojeni primjer koji slijedi govori suprotno.

Iako već 23 godine nije smjelo biti torture u sudskom postupku u pojedinim je slučajevima ona ipak, kako govore dokumenti, primjenjivana. Kako bi se ishodilo priznanje za počinjeno djelo koje se okrivljenici stavljalo na teret: 'Z kojega zroka kajti više valovati ni hotela od sudjena da vezda 6 korobačev mora prijeti kaj i prijela je, ter vendar ni valovala, iz koje kaštige nazad na sud vzeta je i nagovarjana kajti gospi Kušević forinti 9 je zginulo, da naj dobrovoljno valuje kam je postavila i komu je dala?'⁶² Osim toga je okrivljenica ponovno podvrgnuta torturi nakon nekog vremena, a u slučaju nepriznavanja određena joj je i kazna: 'Kotera ni pod jeden način povedati je hotela i zato dosudjeno je da zutra vu Nedelju 25 oštreh korobačev na piacu mora prijeti i ako pod tum kaštigum još će nebu povedala, onda nazad vu arest i tako dugo vu arestu ostane kajti ona nema z čem platiti doklam poruk gdo za nju se ne vzeme.'⁶³

Samoborski magistrat je priklonjen novim idejama o vođenju postupka, uključujući i ispitivanje okrivljenika, u većini slučajeva krenuo u smjeru modernog prava. To dokazuje i ispitivanje Mikule Babića⁶⁴, točnije njegovo saslušanje pred Magistratom 2. ožujka 1799. godine⁶⁵.

'Benevolum examen

Interogatus

1. Kak ti je ime, pridevek? Kakve si vere? Kulko let imaš? S kojeg si mesta?

⁶¹ Bayer, Knjiga I., stranica 273.

⁶² Slučaj Anne Kušević

⁶³ Slučaj Anne Kušević

⁶⁴ Mikula Babić u svom svjedočenju koristi jezik priprostog čovjeka pa je neke izjave potrebno pročitati i više puta kako bi se shvatio njihov sadržaj.

⁶⁵ Zbog vremena u kom je saslušanje održano ali i samoborskog narječja, neki si izrazi možda nejasni, a pojavljuju se u neki pojmovi drugačije pisani od načina na koji se oni pišu danas.

Mikula Babić, kršćanik, katolik, okolu 48 let star rodom iz Horvati iz Samobora.

2. Jeli si oženjen, imaš decu, jeli deca služe, ako ne služe, z čem nje hraniš?

Vdovec, imam troje dece, zmed kojih jedno vu Zagrebu, drugo na Bobovici pri Bernardu, za tretu ne znam kade je.

3. Kakov mešter jesi, zakaj se meštrije oštro ne držiš?

Kovač, meštriju imam, a vuglenja nemam i zato zapustil jesem meštriju.

4. Kud si pred Koriznum i ove dneve Korizmene sebe zdržaval kaj si delal, kud si hodil i s čem si se hranil?

Vse ovo vreme kolje k trsju pripravljaj sem pri hisu svojem i pri Mahoviću Mihalu spal, zatem pri Širanoviću kovati pomagaj sem i onde zasluženemi penezi mene do vezda zdržaval sem.

5. Zakaj si se skrival, zakaj su tebe lovili i vu arest dopelali?

Kajti domom nisem mogel, ar vrata zabita su mi bila, mojega pako lovenja i vu arest dopelanja zroka neznam.

6. Jesi li kada vu arestu bil, kaštigan i zakaj?

Jesem bil jeden put vu arestu i kaštiguvan na piacu zbog toga, da mejašu momu na hisu desku otrgnul i tri poliče vina znosil.

7. Od potlam kak si z vuze puščen, jesi komu kvara i kuliko vučinil?

Jozefa Kuhara puru i Pavla Vrbančića purana iz Otruševca vkral jesem.

8. Jeli koga za pajdaša imaš? S kem si ovo pojel, vu kojem mestu i gde si vino vzel?

Puru, špoljarom Jozefom doma pol i pri trsju pol skupa pojeli, porana doma za Božić z decum mojum jesem pojel, vino moje jesem pil, ove pako puru na plotu v noći i purana na stanju vzel jesem.

9. Jesi li jošće više toga živadi i drugo kaj i kulko pokral, i pojel, ter z kem?

Kuharove kokoši dve v noći po lojtre na hižu idući vzel jesem i doma z decum mojum pojel.

10. Koga za pajdaša imaš? I gdo te je vu to vputil?

Nikoga za pajdaša nimam i nigdo me je vu to vputil.

11. Kaj si pri Glavanu na ganjku z puškum delal, kam i zakaj si pobegel?

Pri Mahoviću pušku moju imaj jesem, ovu z menom vzel i k Glavanu zbog računa vina točenja

hodil i kajti pandura bojal sem se da me nebi prijel pobegnul i na Keglevićevom hisu spal.

12. Kaj si pri Bernardu na Bobovici delal, otkud si vino k njemu nosil i kakvo pajdaštvo imaš z njim?

Kajti Bernarda jošće na jesen za zemlju prosil jesem i vu to ime njemu tri vedra vina dal, zato k njemu više puta hodil i moje vino nosil jesem.

13. Kulko puti si vu hisu Mihalca Fabkovića bil i vino kral?

Samo jeden puti pred desetemi leti jeden lonec vina odnesel jesem.

14. Poveda se nadalje da si it ovce tri i tele pokral, do zorje sit bil i kožicu domom odnesel, poveć onda kade si vzel ovce, kade tele?

Imal jesem ovce tri pri gornem Matijaščiću na hrani, od kojeh jednu zaklal i pojel, dve pako Pogačiću na hranu dal sem, teleču pako kožu kupil sem od Bernarda za jeden forint na Bobovici.

15. Svedok Ana rođena Kuhtić Antonu Hočevaru vudata ovde valovala je da den 23. Februara Babić k njoj z puškum dođući večer kojemu ona rekla da se naj pogodi z Kuharom za puru, koji odgovoril da se ne bu drugač pogajal doklam ga ne vubije, kojega reč čujuča vsa derhtala od straha i mahom k Joanes Kolbingeru tekla je povedat, koteri onda taki do Kuhara pretekkel i povedal mu je da se vugne ovak vu persone ovde valoval je. Kak si se onda grozil Kuharu poveć ovde?

Moju pušku imal jesem pri meni, a za ove reči da bi se Kuharu bil grozil, ne morem se domisliti i na pamet doiti mi nemore.⁶⁶

Iz cjelokupnog saslušanja koje je pred samoborskim magistratom dao Mikula Babić lako možemo zaključiti da je ono polazilo za tim da poprimi obrise modernog pravnog sustava. Gledajući ga malo šire dolazimo do zaključka da u vrijeme kraja 18. stoljeća:

- još uvijek postoji mogućnost primjene torture iako je ona tada već ukinuta

- postoje uvodna pitanja kojim sud (u ovom slučaju Magistrat) utvrđuje identitet okrivljenika (1.-3. pitanje)

- da se okrivljenika pita o njegovom materijalnom stanju (4. pitanje)

⁶⁶ Saslušanje Mikule Babića

- da se nastoji vidjeti da li okrivljenik shvaća što mu se stavlja na teret kako bi se odlučilo o kažnjavanju za postupanje s namjerom ili s nehajem⁶⁷ (5.pitanje)
- da je za sud bilo važno i da li je okrivljenik prethodno kažnjavan te kako je kažnjavanje (ako ga je bilo) utjecalo na okrivljenika (6. i 7. pitanje)
- da postoji institut suučesnika, poticatelja i pomagatelja (8., 9. i 10. pitanje)
- te da se, za svako djelo koje se okrivljeniku stavlja na teret, njega traži da sam iznese činjenice koje bi mu mogle biti u korist (od 11. pitanja pa sve do kraja saslušanja).

ZAKLJUČAK

Samostalni i istraživački rad u vezi sa kaznenim procesnim pravom u Samoboru otvorio mi je nove vidike.

Istraživala sam još neistraženo područje. Samobor se pokazao izdvojenim slučajem. Nikako nije odgovarao niti jednoj kategorizaciji postupka. Gotovo ni jedan element nije bio uobičajen za doba u kom se postupak primjenjivao na slučajeve u praksi. Zato taj samoborski postupak nisam mogla usporediti sa bilo kojim postupkom ili primjerom koji bi mi dostupna stručna literatura nudila. Upravo stoga je i opseg literature sveden na minimum. Iznenadila me tortura koju sam pronašla u jednom slučaju iz 1799. godine. Iznenadila me i činjenica da se Samobor ne slaže niti u tadašnjoj primjeni propisa sa svim teorijama koje su postavili poznati pravni teoretičari.

Obradila sam sve elemente postupka (i akuzatornog i inkvizitornog) na primjerima četiri slučajeve. Posebnu sam pažnju posvetila ispitivanju okrivljenika, temi koja me oduvijek (još i tijekom dodiplomskog studija) jako zanimala.

Postojali su zaostaci prethodnih procesnih elemenata, poput torture. No, bilo kako bilo, ponosna na činjenicu da je samoborski sustav (bez obzira što pravog i razvijenog

⁶⁷ O institutu namjere i nehaja u samoborskom postupku u 18./19. stoljeću je već prije bilo govora.

pravosudnog sustava, onakvog kakav je danas, nije bilo) ipak išao uzlaznom putanjom, uvrstila sam samo mali dio baštine Samobora u ovu radnju.

Veliki doprinos ovom mom istraživanju dala je gospođa Ivanka Brekalo iz samoborskog muzeja koja mi je uvelike pomogla pri čitanju starih spisa jer je ona vična čitanju starog pisma kojim su zapisnici održavanja glavne rasprave i pisani.